

Aydınlığın Mimarları :

Müzeci - Ressam **OSMAN HAMDİ BEY**

(1842 - İstanbul - 1910)

Halil İbrahim GÖKTÜRK

O. Hamdi Bey İngiltere'de Oxford Üniversitesinde kendisine "Fahri doktorluk" payesi verildikten sonra (7.10.1908)

Alevlerin Yakamadığı Tablo :

Eski Fındıklı sahil sarayı, Meşrutiyetin "Mebusan Meclisi". Ve Cumhuriyetin yeni Güzel San'atlar Akademisi.. Çağımızın ilk yarısına yakın bir ilkbahar gecesi, sorumsuzların çıkardığı bir yangınla yakılmıştır... İçi ahşap yapılmış saray, azgın alevlerin pençesinde yanar, kül olur. Yalnız okuma salonunda onbinden fazla kitap, bölümlerde ise yüzlerce tablo, gravür varmış. Hepsinin gözler önünde dumanlara karıştığı söylenir. Ancak yangın sırasında, dışardan, kitaplığın üst duvarına asılı bir tablo görürler. Tablo alev yalazları arasında durmadan sallanır. Yaralı bir kuş gibi çırpınır, durur. Hemen pencereye bir itfaiye merdiveni dayanır. Nasılsa ateşin içinden o tabloyu, yanmamış olarak çekip çıkarırlar. İşte alevlerin bile yakmaya kıyamadığı bu tablo; Akademinin kurucusu, Ressam Osman Hamdi Beyin kendi portre resmidir. (*)

Resim, Heykel : Günah ve Yasak :

Geçen yüzyılın ortalarında Osmanlı ülkesi.. Devlet yeni yeni gereksinimler duyar, Avrupa'nın bilim ve teknik kaynaklarına... Onbeş yaşlarında bir Osmanlı çocuğunu, Paris'e gönderirler, Hukuk öğrensin diye... Çocuk, "Mekteb-i Maarifi Adliye"deki öğrenimini yarım bırakır (1857). Çünkü paşa babası, büyük oğlunu bir hukukçu yetiştirmek ister. Ama O'nu hukukun asil yüzlü, kuru terimleri pek sarmaz. Neylesin ki, yazdırılan üniversite öğretimini sürdürmek zorundadır. Oysa, gencin renkli merakı bambaşka bir duygu dünyasında uyuklar. Boş vakitlerini müzeleri, resim sergilerini gezip dolaşmakla geçirirler. Zaten zamanın Avrupa Başkentleri,

pozitivizmle romantizmin karma altın dönemini yaşarlar. Gençliğin coşkulu aşk hülyalarını, sanatın ince, duygulu kaynakları beslerler. Gittikçe konuk öğrenci, güzel sanat dallarıyla ilgilenir. İlle de içlerinden biri ağır basar. O uyuklayan renkli merakı, resim düşkünlüğüne, fırça tutkunluğuna dönmüştür. Neyseki talih kuşu başında önceden konuktur. Yeteneklerini, öylesi gönülünce kullanabilecek seyrek, akyazılı kişilerden biri.. Hani paşa babası da vaktiyle kendisi gibi aynı şehirde okutulmuştur. Nice sonra da oğlunun halinden anlar. Paris Güzel San'atlar Akademisine girmesine izin verir. Dönemin izlenimci resim hocalarından Gérôme ve Boulangier gözdedirler. Bu seçkin ustaların atölyelerine devama başlar.. ki o Frank ressamı, "Doğu"yu uzak, büyümlü efsaneler dünyası olarak hayallenirler. Kimine "Oryantalist" demişler.

Osman Hamdi oniki yıl Paris'de kalır. Günlerden bir gün Paris'den parlak, tumturaklı bir avukat beklenir.....ken, içli, duygulu bir ressam çıkagelir.. Daha resmin en koyu günah, en büyük suç sayıldığı yurdunun topraklarına.. Daha üstten üste, resim sanatında, yavaştan Batı'ya doğru bazı açılış belirtileri yeni uyanmaktadır. Ama bu genç, nedense resimlerine birdenbire insan figürleri de koyar. Oysa yıllar yılı, her uyanan başa, şu soru tokmağıyla vurulmaktadır : "Yapacağınız her canlı tasvir ve yontunun yarın ahirette canını verebilecek misiniz?..."

Ayrıca toplumda, din bağnazlığı, yönetimin katı despotluğuyla kolkola giderler. Tıpkı böylesi ortamlarda birileri gösterişsizce ortaya atılır Ya!... Yürünmemiş alanlarda çığır açar, izgüderler. İşte onlara benzeyen bu sanat öncüsü, bu kültür kılavuzu kimdir ?

Bir Ressam'ın Portresi

Ömrü boyunca ve ötesinde hep "Bey" olarak kalabilmiş biri, Osman Hamdi Bey.. Sadrazam İbrahim Ethem Paşa'nın en büyük oğlu.. Anası, Isparta'dan İstanbul'a göçmüş Yağlıklar Kâhyası Hacı Mustafa Ağa'nın kızı Fatma hanım.. Paşa babası da, Kaptanı Derya Hüseyin Paşa'nın evladlıklarından.. İlk öğrenci gurubuyla Avrupa'da okutulmuş Maden Mühendisi.. (1829).

Genç Hamdi, ressam olarak Başkent'e döner dönmez, tanınmış Mithat Paşa, Bağdat Valiliğiyle ayrılmak üzeredir. Mithat Paşa, Ahmet Mithat Efendi, O. Hamdi gibi yetenekli bazı gençleri de gönüllü olarak yanında götürmektedir. Örneğin Hamdi bey, Valiliğin yabancılarla ilgili işleriyle görevlendirilir. Boş zamanlarını, özgün resim sanatı ve çevrenin tanımıyla değerlendirir. İki yıl kadar sonra bu genç memuru, "Saray Teşrifatı Hariciye Müdür Yardımcısı" olarak İstanbul'a çağırılır. Bir aralık kenrlisini, Paris Uluslararası Resim Sergisinde (1867) reyon yardımcısı, Viyana Uluslararası San'at Sergisinde (1874) yönetici delege niteliğiyle görüyoruz.

Aradan savaşı, siyasal kargaşalı yıllar, Belediye şubesi ve Matbuat Müdürlüğü gibi görevlerde geçer. Nihayet Osman Beyi Osmanlı Müzesine Müdür atarlar (1881). Yaşam çizgisinin bu kesimine değin olağanüstü fazla bir olaya rastlanmazsa da, sonraları anlatılmaya değer... Ne var ki son atamada bile, babasının saltanata bağlılığı ile kendi kişiliği üstüne toplan raporların etkisi büyük olur. Oysa aynı yılda buluşan mutlu bir rastlantıdan, daha kimsenin haberi yoktur. Yani ilerde "San'atı, bir milletin hayat damarlarından biri "sayacak bir Mustafa Kemal, Selanik'de gözlerini dünyaya açmaktadır.

Genç Müdür Müze-i Hümayun'u, hiç de şanına yakışmayan bir yığın eski döküntü eşya deposu durumunda devralır. Barınağı olan Çinili Köşk'ün binası da bakımsızlıktan ivedi onarım bekler. Sanki önceden oradan gelip geçenler birer konukmuş gibi... Bir yanda eşya sayım ve düzenlemesi ile gerekli onarımlar yapılır. Öteden Kurumun zenginleştirilmesi çareleri aranır. Yeni Müdür'ün babası İçişleri Bakanı'dır. Birlikte bütün illere bir genelge yazarlar. Böylece tüm bölgelerdeki darmaadağınık veya yağmalanan eski eserlerin toplanarak müzeye gönderilmesi sağlanır. Çok geçmeden, onyıll önceki "Asâr-ı Atika Nizamnamesi" nin artık işlemediği anlaşılır. Eski Eserler Tüzüğü'nü yeniden hazırlayarak, günün yararına uydurulan ilke ve yasaklarını yürürlüğe koyarlar (1884). Hamdi Bey Müzenin başına getirildikten hemen dört ay kadar sonra, "Sanayi-i

Nefise Mekteb-i Alisi" müdürlüğünü de ellerine teslim ederler (1882). Ertesi yıl okulun resmen açılışı yapılır. İlk kez programında mimarlık, resim, gravür, heykel gibi konular yer alır. Hal o ki o ortamda, bu kurumların herbiri, adeta birer devrim niteliği taşırlar. Hem beklenen tepkilerini göğüslemek gerekmez mi?

Müzeler; Eğitim Kurumları :

Osmanlı başkentindeki yabancı elçilerin bir görevi de ülke topraklarında arkeolojik kazılar yapmak.. ve çıkarılanları kendi yurtlarına aşırma izni koparmaktır. İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya elçileri, sözde Babı-Âli yanındaki siyasal kredilerini, bu konudaki baskılarıyla ölçmekte adeta yarış ederler. Tâ ki onların karşısına bizden tek bir adam, sade bir kültür elçisi olarak çıkana değin... Meğer onlar müze, sergi gibi eğitim kurumlarını çoktan kurmuş.. ve onları şöyle tanımlamışlar: "Doğa olaylarını ve insan emeğini en iyi temsil eden örnekleri koruyan ve bu örnekleri insan bilgisinin gelişmesi yolunda kullanan bir kurumdur."

İlk halka açık müze, Oxford Üniversite'sinde açılmıştır (1683). Aynı tarihte Osmanlı orduları Viyana Kuşatmasıyla uğraşmaktadırlar. O ilk müze ardisıra, Londra British Museum (İngiliz Müzesi) onun doğuşuna analık eder (1759). Müzecilik aşamalarında bir örnek daha verelim : 1900-1920 yılları arasında, yalnız Almanya'da kurulan müzelerin sayısı 179 u aşmış bulunuyordu. Acaba neden ?

Günümüzde insana değerli ve yararlıyı sergileyen bilim ve san'at eserlerini derleyip kümelendirerek çeşitli öbeklere ayırdılar. Söz düşümü hepsi Doğa Bilimleri, Fen, Tarih, Arkeoloji, San'at v.b. dilimlere bölüştürüldüler. Derken Atom Enerjisi gibi bazı tarihsel açık hava müze- siteleri de unutulmaz kuruluşlar arasında yer aldı. Şimdi bizim de müzelerimiz var : Hem de "47" yerde Müdürlük ve "40" yerde Memurluk olarak... İlle de müzelerimiz tekbaşına donmuş birer tarih, bilim ve san'at sergilerinden ibaret mi kalmalı ? Yoksa çağımızın müzecileri ; açıklayıcı levhalar, filimler, yayınlar ve konuşmalarla, o donmuş tarih ile eşyayı, halkın anlayacağı dile mi çevirirler ? Hatta müzelerin çevresi gönüllü öğretimi bir zevk panayırına mı döndürürler ? Asalak olmayan televizyon yöneticileri, müzelerin varlığını, aydınlatıcı işlevlerini sözde dillerinden düşürmedikleri halkın ayağına götürmezler mi ? Londra, Münih, Paris gibi şehirlerin ünlü müzeleriyle, sahipleri ne denli övünse haklı değiller mi ?

Aylığını Bağışlayan Müdür

Biz yine dönelim Osman beye.. Bir yanda müze çalışmaları, öte yanda Sanayi-i Nefise okulunun öğrenimi yürütülür. Kalan boş vakitlerde de resim tabloları yaparak yaşam üçgeni bütünlendir. Öylece günlük politikayla ne ilgilenilir, ne de zaman vardır. Bu nitelik sarayın güvenini kazanıyor. Özellikle ressam ne istediğini bilir. Her dileğini üst katlara, çok yönlü kişiliğiyle önceden benimseten bir san'at pirizması gibi parlar. Dahası, sözlerini eylemleriyle perçinler. Yabancıların eski eser furyasına tekbaşına durduramazsa, da onlarla birlikte ortak kazılara katılır, Sanki Aydın, Adana ve Sayda gibi sayısız yörelerdeki ölü kentleri, tırnaklarıyla kazıyarak diriltmek ister.. Meğerse, Sayda çölünden elleriyle çıkarttığı "İskender Lâhdi" nin değeri pırlantalarla ölçülemezmiş.. Lâhid gemiye yüklenirken, "Gemi batır" diyen kaptana, Lâhdin üstüne oturarak cevap vermiş. Gerek o, gerekse derlediği binlerce parça eser günümüzdeki Arkeoloji Müzeminin varlığını, doğurmuştur. Resim'de Batıya açılış akımı diye nitelenen, Güzel San'atlar Akademisi ile yüzlerce özgün tablo ve deseni armağan bırakmıştır ulusuna... Ola ki ölümsüz resmine modeller bile bulamaz... ken Boğaziçi sandalları, toprak olacak nice güzelleri gezdirmiş. Tablolarındaki keskin gözlem ve zengin fırça yeteneği yerli konularımıza öyle renkler serpmiş ki herbiri içimizdeki ince bir telli hâlâ titretir. Çünkü San'atı, san'at için yapmış, moda için değil....

Müzelerimizin babası Hamdi bey'e acaba neler borçluyuz? İsteseydi, bir taş parçasıyla o da

adi, adsız bir zengin olabilirdi. Oysa içerden çok dışarda tanınışlar pirizma kişiliğini... O gölgedeki ülkücüğü, şu kısıtlı sütunlara sığdıranın olanağı elimizde değil. Ancak küçük bir olayı anlatmakla yetineceğiz: "Cittikçe büyüyen Arkeoloji müzemize ek binalar yapılmasına başlanır. Ama bunlardan birinin yapımı ödeneksizlikten gecikir. Çaresiz kalan Hamdi bey, bir yıllık aylığının tutarı olan "96.000" kuruşu geçiminden keser. Resmen binaya bağışlayıverir! Bu davranıştan devlet utanır ve kendisini ödüllendirirler!..

Mutlu Son :

Neyse ki Osman Hamdi bey, arılar, karınca- lar örneği uğraş ve çabalarının meyvelerini dünya gözüyle gören mutlu kişilerdendir. Herhalde son soluğunu huzurla vermiş olmalı (24 Şubat 1910)... Ölümü, yurtiçi ve hele dışında geniş yankılar uyandırmış.. Kendisine doktora, madalya, üyelik gibi övgü belgelerini yakıştıran bilim ve san'at kurumları yasını tutmuştur.

Yapılması gerekli son-sözü üzerine, pek sevdiği Gebze'nin Eskişehir yöresindeki şirin, dingin bir tepenin doruğuna gömerler. Ne belli ki oradan, sonrası san'atçı gözleriyle belki hâlâ o güzelim denizin canım kıyılarını seyreder.

KAYNAKLAR :

- (X) Cevad M. Alter hocamızın görgü anılarından.
"San'atta Batıya açılış ve O. Hamdi Bey": Prof. M. Cezar - 1971.
"O. Hamdi Bey": Prof. A. M. Mansel - 1967.
"O. Hamdi Bey": R. Ekipman - 1967.

OSMAN HAMDİ BEY, İMPARATOR WILHELM VE SULTAN HAMİT

Osman Hamdi Bey "*İskenderin Lahdi*" adı verilen o eski ve görkemli yapıtı güç belâ İstanbul'a getirdikten sonra, ona göz koyanların başında Alman İmparatoru Wilhelm gelir. Sultan Hamid'i ziyaret için İstanbul'da bulunan Alman Kayzeri bu muazzam eseri görür görmez, Almanya'ya gönderilmek üzere Sultan Hamid'den ister. Osman Hamdi Bey Sultanın isteklerine hep olumsuz cevap verir ve üçüncü kez Sultanın ısrarı üzerine, "onu gönderebilirsiniz, fakat içinde benim cesedimle beraber", der. Kamu oyununda büyük bir etki yapacak olan böyle bir cevaptan çekinen Sultan Hamid, bir daha ısrar etmez ve mesele de kapanır. İskenderin Lahdi de Eski Eserler Müzesindeki yerinde kalır.